

Мирончук Н.М. Змістові характеристики самоорганізації праці викладача вищого навчального закладу // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: зб. наук.-метод. праць / за ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В.Наумчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 64-68.

Мирончук Н.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Змістові характеристики самоорганізації праці викладача вищого навчального закладу

Одним із основних завдань діяльності вищого навчального закладу в Законі України “Про вищу освіту” визначено формування особистості, яка здатна вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. Відповідно до кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [8], викладач вищого навчального закладу здійснює навчально-педагогічну, навчально-методичну, організаційно-методичну, виховну та науково-дослідну діяльність, що потребує високої культури педагогічної праці, умінь самоорганізації власної діяльності, розумного розподілу власних сил і ресурсів, саморозвитку та самовдосконалення.

У контексті розгляду проблеми самоорганізації викладача вищого навчального закладу в професійній діяльності важливими є наукові розвідки щодо професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб’єкта професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, А. Деркач, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. Семиченко, В.Сластьонін та ін.); професійної підготовки викладача, формування його професіоналізму і фахової майстерності (А. Алексюк, О. Антонова, С. Вітвицька, О. Гура, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, С. Сисоєва, Д. Чернілевський та ін.). Феномен самоорганізації у педагогіці висвітлено у працях В. Андрєєва, В. Арешонкова, Т. Гури, О. Демченка, О. Євдотюк, С. Кульневича, Т. Шевченко, Т. Новаченко та інших науковців і дослідників.

Ідеї самоорганізації у педагогіці застосовуються для осмислення педагогічних явищ, проектування і побудови моделей педагогічних систем, а також застосування в контексті ідей управління, виховання і предметного навчання, розвитку методичної підготовки майбутніх учителів.

Термін “самоорганізація” використовувався ще у педагогічних дослідженнях радянської доби й позначав методологічну базу організації дидактичного й виховного

процесу на засадах індивідуального підходу. З розвитком педагогічної синергетики як самостійної наукової галузі це поняття стало найважливішим теоретичним конструктом у моделюванні й прогнозуванні розвитку складних педагогічних систем.

Вважаємо однією з вагомих проблем підготовки фахівця у вищих навчальних закладах формування у майбутніх викладачів вищої школи умінь самоорганізації професійної діяльності, змістові характеристики якої ставимо за мету окреслити в нашій статті.

Успішність професійної діяльності педагога залежить від багатьох чинників: рівня розвитку пізнавальних можливостей (уваги, мислення, пам'яті, уяви тощо), рівня розвитку здібностей, характеру мотивації, вольових зусиль, професійної спрямованості та інше. Однак зазначені характеристики особистості викладача набувають свого оптимального вияву за умови раціональної *самоорганізації* різних видів діяльності: навчальної, пізнавальної професійної, саморозвитку, дозвілля тощо.

Як відомо, людський організм є саморегульованою системою. Розглядаючи особливості організації навчальної праці, Л. Фрідман розрізняє *ситуативну, стихійну, неусвідомлену саморегуляцію* й *осмислену раціональну самоорганізацію*. Самоорганізація в контексті розгляду організації навчальної праці суб'єктів навчання є сутнісним принципом, на якому ґрунтується організація навчального процесу. Крім того, самоорганізація є осмисленим усвідомленим процесом, на відміну від ситуативної, стихійної й неусвідомленої саморегуляції [13, с.28].

З'ясуємо зміст понять “організація” та “самоорганізація” праці викладача вищого навчального закладу.

Термін “організація”, за тлумачним словником [10], подається як організованість, хороше, планомірне, продумане влаштування, внутрішня дисципліна. Організований – дисциплінований, який діє чітко й планомірно. У словнику соціологічних термінів [11] “організація” (лат. *organizo* – повідомляю, надаю чіткого вигляду, влаштовую) – 1) внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодії окремих елементів або частин системи відповідно до структури цілого; 2) сукупність процесів чи дій, які ведуть до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; зведення чого-небудь у систему. Як вид діяльності, пов'язаний із цілеспрямованим впливом на об'єкт щодо налагодження стійких зв'язків, упорядкування й координації різнобічної активності індивідів, груп, організація збігається з поняттям “управління”, хоча й не вичерпує його.

Як відомо, організувати означає створити, встановити, привести в порядок, заснувати гармонійно, злагоджено. Уміння самоорганізації є вагомими в педагогічній діяльності загалом.

У психологічному словнику [12] ця категорія розглядається як діяльність та здібності особистості, що пов'язана з умінням організувати себе і проявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованій мотивації, плануванні своєї діяльності, самостійності, швидкості прийняття рішень і відповідальності за них, критичності оцінки результатів своїх дій, почутті обов'язку.

За визначенням О. Бондаревської і С. Кульневича, “самоорганізація – це процес переведення свідомості особистості з режиму відтворення у режим концентрації власної діяльності” [1, с. 347].

І. Міщенко визначає самоорганізацію як уміння людини так організувати свою діяльність, щоб найповніше реалізувати свій творчий потенціал за умов відповідної ситуації. Головною ознакою самоорганізації є вміння налаштуватися на діяльність і підтримувати працездатний стан протягом тривалого часу без застосування вольових зусиль. Як визначено в енциклопедичному джерелі [7], самоорганізація є складовою процесу управління на рівні окремої особистості. Її функція полягає в мобілізації на досягнення мети управління людини п'яти основних різновидів ресурсів: психологічних (енергетичних), інформаційних, матеріальних, фінансових і часу. Для успішної організації психологічних (енергетичних) ресурсів важливою є самомотивація (або за термінологією А. Маслоу – самоактуалізація), або – внутрішня мотивація, в якій людина виступає суб'єктом управління й реалізує свій індивідуальний сенс життя. Запорукою успіху в самомотивації виступає духовний розвиток, удосконалення ціннісної загальнолюдської орієнтації та розвиток вольової сфери для ефективної реалізації творчого потенціалу в основних сферах соціального життя: сім'ї, виробничому колективі, колі професійного спілкування, друзів і широкому колі соціальних контактів – як фізичних, так і віртуальних. Інформаційні ресурси упорядковуються за допомогою розумово-інтелектуального розвитку, постійного підвищення кваліфікації як у професійному, так і загальноосвітньому напрямках. Матеріальні й фінансові ресурси є засобами досягнення професійних і життєвих цілей, і їх застосування має бути оптимізовано за якістю і кількістю (за принципом Оккама — “нічого, крім необхідного”).

Автор енциклопедичної статті [7] І. Міщенко стверджує, що досягненню оптимального стану самоорганізації можуть допомогти регулярна практика психогігієни та засоби позитивного нейролінгвістичного програмування, корисного для оптимізації управлінських установок, які формують підсвідому основу професійної та особистісної поведінки людини.

Ряд педагогів активно досліджують проблеми самоорганізації педагогічної діяльності вчителя (О. Бондаревська, С. Кульневич, Л. Фрідман та ін.), самоорганізації навчальної праці майбутнього вчителя (О. Демченко, Н. Дуднік, А. Киливник, Т. Козловська, С. Котова, М. Ярославцева та ін.).

Т. Новаченко вважає, що педагогічна самоорганізація – це цілісне, динамічне утворення особистості, яке характеризується сукупністю педагогічної рефлексії, професійної компетентності та самоуправління і спрямоване на безперервне самовдосконалення майбутнього вчителя для здійснення якісної професійної діяльності [9, с. 28].

На думку С. Кульневича, педагогічна самоорганізація – це здатність вчителя до “самовирощування” своїх внутрішніх ресурсів – особистісних структур свідомості, що надають гуманний смисл його діяльності. Разом з тим, внутрішні ресурси потребують деякої зовнішньої ініціативи. Тобто, якщо йдеться про підготовку майбутнього викладача, то зовнішнім стимулом його самоорганізаційної діяльності є навчальний заклад, науково-педагогічний колектив, куратор.

П. Керженцев [4, с. 283-285] успіх діяльності колективу пов’язує з організацією праці кожного його члена. У цьому зв’язку дослідник виокремлює такі *організаційні принципи* діяльності людини: знання виконуваної справи, функцій діяльності; дотримання дисципліни організації, членом якої вона є; вироблення прийомів самодисципліни; рефлексивні уміння: вивчення власних достоїнств та недоліків у виконанні діяльності, вміння критично оцінювати себе; захоплення роботою; вміння розподіляти час; організація робочого місця; самооблік і самоконтроль власної діяльності. Названі принципи можуть бути застосовані й до організації праці викладача вищого навчального закладу.

Самоорганізація будь-якої педагогічної праці пов’язана з вольовою саморегуляцією, контролем діяльності, певним самообмеженням.

Контроль діяльності людини є однією з провідних функцій свідомості. Здатність свідомості здійснювати контроль діяльності має моральну природу й, на думку С. Кульневича [5; 6], пов’язана з комплексом інших особистісних функцій:

- критичність як суб’єктна оцінка внутрішніх станів, ставлень особистості й т.п. та зовнішніх подій;
- рефлексивність – здібність не тільки знати й розуміти самого себе, але й виходити за межі власного “Я”, вивчати, осмислювати, аналізувати події, які переживаються;
- колізійність – здібність виявляти, ідентифікувати, аналізувати приховані причини подій, виявляти їх підґрунтя, установлювати пріоритети протиріч стосовно суспільних і особистісних цінностей;
- мотивування – здатність надавати особистісного сенсу подіям і власній діяльності, взаєминам із людьми, прийняттю рішень з обґрунтування власної діяльності за допомогою емоційно-ціннісного і змістово-смыслового переживання соціального і пізнавального досвіду;

- забезпечення високого рівня духовності життєдіяльності, здатності самозабезпечувати своє життя моральними цінностями, установлювати обмежувачі й регулятори, які запобігають переходу особистості до бездуховної мети і вчинків.

Важливою передумовою належної самоорганізації в педагогічній діяльності постає *самообмеження*. У праці Г. Гегеля йдеться про те, що самоорганізація в освіті методологічно ґрунтується на діалектиці нормативної й творчої сторін діяльності, які взаємно переходять одна в одну. Практичне розгортання творчих потенцій особистості в процесі самоосвіти неможливе без їх нормативного оформлення, тобто самоорганізації. При цьому важливо дотримуватися пропорційності у співвідношенні творчого і нормативного компонентів у самоорганізації освітньої діяльності. В іншому випадку самообмеження може привести до вузькоспеціалізованої обмеженості [2].

Особистісний аспект сутності самоорганізації, на думку Л. Зязюн, “полягає у формуванні в людини нових функціональних систем (стійких рефлексорних утворень, інтелектуальних, вольових, емоційних), що й сприяють розвитку здатностей, удосконаленню вмінь шляхом самонавчання, самовиховання, самоконтролю тощо. До компонентів самоорганізації відносяться здатність до самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції, уміння передбачати, цілеспрямованість, рішучість, самоволодіння, стриманість, самокритичність, самодисципліна, терпіння” [3, с. 24-25].

Отже, самоорганізація викладача вищого навчального закладу – це діяльність особистості з чіткого впорядкування власної життєдіяльності, яка виявляється в цілепокладанні, цілеспрямованості, самоаналізі, самооцінці, самоконтролі й саморегуляції своїх дій. Викладач із достатньо сформованим рівнем самоорганізації здатен планувати свою діяльність і час, швидко приймати рішення, економно розподіляти власні сили та засоби. У такої особистості має бути сформоване почуття обов’язку, власна гідність, саморегуляція власної діяльності та емоційно-вольової сфери.

Методами формування у майбутніх викладачів умінь самоорганізаційної діяльності можна визначити технології проектування, самопроектування фахового розвитку, рольової перспективи та стратегії, організаційно-діяльнісної гри та інше, специфіка використання яких буде розкрита в наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 560 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Наука логики / Г.В.Ф.Гегель; [пер. с нем. Б.Столпнер] // Энциклопедия философских наук. – М.: Мысль, 1975. – Т.1. – 452 с. – (Философское наследие).

3. Зязюн Л. І. Теоретичні засади розвитку та саморозвитку особистості в освітній системі Франції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук, спец.: 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Л. І. Зязюн. – К., 2008. – 30 с.
4. Керженцев П.М. Принципи організації / Керженцев П.М. // Наука управляти: з історії менеджменту. Хрестоматія: навч. посібн. / упоряд. І.О. Слепов; пер.з рос. Л.І. Козій, М.І. Матрохіна, П.Л. Пироженко. – К.: Либідь, 1993. – С. 265-292.
5. Кульневич С. От стратегии самоорганизации к тактике личностного воспитания / Кульневич С. // Известия Южного отд. РАО. Выпуск II. Личностно-ориентированное образование в контексте культуры. – Ростов н/Д.: Изд-во РГПУ, 2000. – С. 13-24.
6. Кульневич С.В. Педагогика самоорганизации: феномен содержания: монография / Кульневич С.В. – Воронеж, 1997. – 237 с.
7. Міщенко І.В. Самоорганізація [Електронний ресурс] / Міщенко І.В. – Режим доступу: <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/>
8. Наказ МОН України № 665 від 01 червня 2013 року «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1672->
9. Новаченко Т. В. Самоорганізація діяльності державного службовця: вітчизняний та європейський досвід: навч.-метод. матеріали / Т. В. Новаченко; уклад. Н. В. Ясько. – К.: НАДУ, 2013. – 96 с.
10. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Ожегов С.И.; под. ред. Н.Ю. Шведовой. – [19-е изд., испр.]. – М.: Рус. яз., 1987. – 750 с.
11. Соціологія: словник термінів і понять / упоряд. Є.А. Біленький, М.А. Козловець, В.О. Федоренко; за ред. М.А. Козловця. – Житомир: Вид-во “Волинь”, 2003. – 236 с.
12. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів толкових [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebooktime.net/book_99.html
13. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.